

és *Bajza* neve által fémjelzett első nemzeti kánon kialakulását követi nyomon. Itt volta-képpen két kánon kialakulásáról van szó, ezt *Zrínyi* és *Gyöngyösi* példája demonstrálja. A folyamat kétosztható, hiszen az esztétikai érték mellett fontos szerep jut a nevelő jellegnek is, mint ahogy azt *Kölcsey* „Vanitatum Vanitas”-a kapcsán láthatjuk. Ezen kérdésirányok felől történik meg a kánonképzés narratívájának rekonstruálása és annak a folyamatnak a követése, ahogy a nemzeti kánon halott kánonná válva lényegében felszámolja önmagát. Kulcsár-Szabó észrevételei az irodalomoktatás számára is megszívlelendők: „Ez a folyamat oda vezetett, hogy – például a nevelés terén – az automatizálódott »rutininterpretációk« (merev kánon!) mintegy elidegenítették a közönséget a kanonizált korpusztól (ennek szimptomája például a fiatalság gyakori »berzenkedése« Petőfivel szemben), s így a kánon lassan »elnémult« (már nem tudja »megszólítani« az olvasókat), a zárt kánon így »halott« kánonná válva felszámolja önmagát, aminek az lehet az oka, hogy – az ideologikus kényszerűségek miatt – nem juthatott nyilvánosságra a »másság kánonja«.”

Az ily módon halott szövegek képtelenné válnak funkciójuk ellátására és a merev, elavult előfeltevésekkel operáló oktatási rendszer éppen irodalmi mivoltukat kérdőjelezi meg, hiszen nem jöhet létre termékeny hermeneutikai párbeszéd olvasó és mű között. A jelenlegi oktatási modell így éppen azon a téren vall kudarcot, mely a legfontosabb: képtelen az irodalomértés kialakítására.

Ahhoz, hogy az irodalomértés feltételeit újrateremtjük, folyamatosan szemléleti váltásra, termékeny újraértelmezésekre, így több, Kulcsár-Szabó Zoltán kötetéhez hasonló színvonalas munkára lenne szükség.

KULCSÁR-SZABÓ Zoltán: *Hagyomány és kontextus*.
 Universitas Kiadó, Bp. 1998.

Jegyzet

- (1) Magyarul megjelent: JAUSS, Hans, Robert: *Recepcióelmélet, esztétikai tapasztalat, irodalmi hermeneutika* (szerk.: Kulcsár-Szabó Zoltán). Osiris Kiadó, Bp. 1997.
- (2) vö.: KULCSÁR SZABÓ Ernő (társszerző: KATONA Gergely): *Az új lírai beszéd a válaszok horizontváltásában*. In: uő.: *Az új kritika dilemmái*. Balassi Kiadó, Bp. 1994, 135. old.
- (3) KÁLMÁN C. György: *Te rongyos (elm)élet!* Balassi Kiadó, Bp. 1998, 97-225. old.
- (4) SZEGEDY-MASZÁK Mihály: *Irodalmi kánonok*. Csokonai Kiadó, Debrecen, 1998.
- (5) idézi: SZEGEDY-MASZÁK Mihály: i.m. 35. old.

Stemler Miklós

Írás, olvasás, irodalom

Szirák Péter azon fiatal irodalomtudósok közé tartozik, akik a kilencvenes évek kritikai diszkurzusában szakmailag mélyen megalapozott értekező nyelv(ek) és értelmező módszer(ek) működtetésével teremtették meg a szakszerű irodalomértés „alkalmait”.

Az – irodalmilag lényegében az eltelt három évtizedre értett – „hosszú nyolcvanas évek” próza- és prózarecepció-története iránt érdeklődő olvasó (akár laikus, akár szakmabeli) fontos kézikönyvhöz jut hozzá *Szirák Péter* harmadik önálló kötetével. A „Folytonosság és változás” tizenhárom kortárs magyar prózaíró írásművészetének

összefoglaló elemzését az egykorú és közvetlen utókorbeli kritikai befogadás értelmezésén keresztül végzi el. (Az értekezés ezen alapvető intenciója teszi nem csupán érthetővé, de tulajdonképpen módszertani szükségszerűséggé is a hivatkozások viszonylagosan nagy számát: a „túljegyzeteltség” gyanúját, amely jónéhány kortárs dolgozat esetében talán jogos lehetne, itt a szakirodalommal való produktív dialogizálás reflektált [„műfajelőírt”] gyakorlata maga hártja el.)

A könyv első egységében a *Mészöly-*, a *Nádas-* és az *Esterházy-* „hagyomány” (mint irodalmunk folytatatólagos önértésének szemléleti-poétikai keretei) értelmeződnek; ezt követően a *Krasznahorkai-*, a *Bodor-*, a *Kertész Imre-*, a *Lengyel Péter-*, a *Temesi-*, a *Szilágyi István-*, a *Grendel-*, a *Garaczi-*, a *Márton-* és a *Darvasi-* „olvasás” (mint az esetenkénti értelemképzés befogadói retorikája) válik a vizsgálgandó tárgyává. A tárgyazottak (szerzők, művek, életművek) összetételét s arányrendjét érinthető kifogásoknak a könyv Elő- és Utószavában önreflexív módszertudat megy elébe. Eszerint *Tandori*, *Hajnóczy* és *Spiró György*, illetve *Hazai Attila*, *Podmaniczky Szilárd*, *Szijj Ferenc* vagy *Tar Sándor* művészetének kritikai értelmezhetőségét egy másfajta interpretációs logika éppúgy beírhatta volna e rövid prózatörténeti áttekintés szerkezetébe, mint a szövegben többször (megjélezett *Mándy Ivánét*, *Ottlik Gézáét*, esetleg *Tolnai Ottóét*. Érdemes fölfigyelnünk ugyanakkor arra, hogy *Konrád György* írói-esszéírói teljesítménye, melynek *„Az Úr nem tud szaxofonozni”* című kötet még nyitó tanulmányát (!) szentelte, itt „érdemben” meg sem említődik. Bizonyára azért nem, mert a *„Folytonosság és változás”* értelmezői logikája maga is, miként nem egy meghatározó kritikai szöveg, a kortárs prózakánon centrumában ez idő szerint jelen nem lévőknek érzékeli/értékeli Konrád prózáját.

Hasonló értelmezői műgond ügyel az érvvezetés követhetőségére és a fogalomhasználat világosságára. Míg tehát, például, – mint olvashatni – „A hagyomány e dolgozat érteleshorizontjában nem eszközszerűen rendelkezésre álló, bevezetett dolog, hanem az irodalom folyvást újraalakuló »nyelvtana«, kontextusa. Vagyis az (újra)olvashatóság”, addig az olvasás mint „a jelentésképződés történeti folyamata” s az irodalom története mint „az olvasás(ok) története” reflektálódik. A munka szemléleti alapjainak befogadásesztétikai meghatározottsága olvasáson és újraolvasáson természetesen nem valamiféle passzív műélvezet identikusan ismételtető műveleteit érti, hanem ellenkezőleg: az értelemképzés érdekében újra és újra – új s újabb jelentés reményében – mozgósított interpretációs stratégiák működtetését. S ezen az alapon tesz kísérletet hatékonyak bizonyult olvasatok/olvasásmódok lehetséges kritikai hermeneutikájának fölvázolására. Amint egy értő recenzió fogalmaz: „Az értekezés messzemenően kiaknázza a recepcióesztétikai megközelítésekből meríthető megfontolásokat, különösen a kikövetkeztetett olvasásmódok előfeltevéseit érintő kritikai fejtegetéseiben.” (*Dobos István*) (1) Az értelmezés egy metakritikai szintjén így válhat lehetségessé például az, hogy a szöveg „megújuló primer irodalom és a megújuló, új szemléletű recepció ritka szinkronitásának pillanata”-ként ismerje föl a *„Termelési-regény”* 1979-es megjelenését. Az pedig már a dolgozat nemzetközi tájékozódásának igényét dicséri, hogy – a külföldi (s nem ritkán idegennyelvű) szakirodalom rendszeres hivatkozásán túl – a magyar irodalom más országokbeli fogadtatását is figyelembe részesíti. Ezt árulja el az *„Emlékiratok könyvé”*-vel foglalkozó fejezet megállapítása, amely tudatosítja: „A mű iránti érdeklődés itthon meg-megújul, német nyelvterületen végbemenő kanonizációja sem elhanyagolható.”

Az irodalomtörténeti jóslásoktól programosan tartózkodó kritikai beszéd összegzősképpen – a tárgyalt időszak s a jelen alkotói-befogadói tendenciáinak fényében – alkalmasint csekély kockázattal jelentheti ki: „Noha az egyidejű irodalmi kommunikáció a történő megértés formáló erejének kitéve nehezen megjósolható változások elé néz, egyelőre nem túlzás kijelenteni, hogy a Mészöly- és az Esterházy-recepció nyitotta irodalomértési horizont tartósan befolyásolni látszik a honi olvasási retorikákat.” A hagyománytörténekek mint olvasásmód-(át)alakulások megszokított folyamatokként értett iro-

dalomtörténet jelzett szakaszát Szirák Péter munkája – a változó folytonosság szemléleti elve jegyében – sikerrel szólítja és szólaltatja meg. Minden valószínűség szerint „erős olvasatot” valósítva meg – ennek általa ajánlott értelmei közül „hatásos értelemkonstrukció” jelentést téve visszairhatóvá saját teljesítményére. Jellemző módon a kötet egy bíráló méltatása sem térhetett ki annak elismerése elől, hogy a tárgyalt mű „fontos könyv, amely megkerülhetetlen kiindulópontját képezi az e korszakra irányuló további vizsgálódásoknak” (*Menyhért Anna*) (2) Annál is inkább így lehet ez, minthogy reflexiós műveleteinek módszertani megalapozásában mindvégig önnön kontextuális/temporális feltételezettségének („kiszolgáltatottságának”) kényszerű belátása „működik közre”: „A hatástörténet előreláthatatlansága, az esztétikai tapasztalat áthelyeződő megújulása [...] hamar »elavulttá« teheti e könyv fejtegetéseit, olvasástörténeti konstrukcióit.” Hiszen a kánonelméleti távlatosság általánosító megfogalmazásában: „A kánonok lényegéhez tartozik, hogy már megalkotásuk pillanatában érvényüket veszítik. Nélkülük elképzelhetetlen műalkotások megközelítése, de a megértés egyszersmind a létező kánonok rombolását teszi szükségessé. Ez a kettősség olyannyira elválaszthatatlan a művészet s így az irodalom létezési módjától, történetiségétől, hogy egyetlen olvasó sem függetlenítheti magát tőle. Olvasni annyit jelent, mint megtagadni olyan kánonokat, amelyeket elődeink alakítottak ki.” (Szegedy-Maszák Mihály) (3)

„Az olvasás nagy felelősségtudata” (*Lyotard*), bár ezt alighanem csak fáradtságosan példázhattuk volna, nyilván Szirák Péter kivételes hermeneutikai műgonddal megalkotott könyvében sem hoz(hat)ott létre támadhatatlan, minden olvasó számára elfogadható „értelemkonstrukciókat”. Ám – *Simone Weil* szelíd pátoszáat némi önkénnyel idézve e ponton –: „Ki dicsekedhetik azzal, hogy helyesen olvas?” (4)

SZIRÁK PÉTER: *Folytonosság és változás*. Csokonai Kiadó, Debrecen, 1998.

Jegyzet

- (1) DOBOS István: *Alföld Könyvek*. (Szegedy-Maszák Mihály: Irodalmi kánonok; Szirák Péter: *Folytonosság és változás*; Kulcsár Szabó Ernő: *A megértés alakzatai*.) Alföld, 1999. 8. sz., 87. old.
- (2) MENYHÉRT Anna: *Olvasás és metaolvasás*. (Szirák Péter: *Folytonosság és változás*.) *Élet és Irodalom*, 1999. április 30., 15. old.
- (3) SZEGEDY-MASZÁK Mihály: *Utóhang: Kánon és de(kon)strukció*. In: uő: *Irodalmi kánonok*. Csokonai Kiadó, Debrecen, 1998. 194. old.
- (4) WEIL, Simone: *Jegyzetfüzet*. (Ford.: Bárdos László–Jelenits István) Új Mandátum Könyvkiadó, H.n. é.n., 78. old.

Halmai Tamás